

Kivirähk ja Volkonski — kas eesti ooperi tulevikunimed?

Timo Steineri lühiooper "Kosjas" (esietendus); René Eespere lühiooper "Gurmaanid".

Libreto: Andrus Kivirähk ("Kosjas"), Ervin Õunapuu ("Gurmaanid").

Lavastajad: Peeter Volkonski ("Kosjas"), Ervin Õunapuu ("Gurmaanid").

Dirigent Aivo Välja, osades Heli Veskus, Riina Airene, Rostislav Gurjev, Jassi Zahharov, Rauno Elp, Priit Volmer.

Rahvusoperis Estonia 19. II.

Eesti algupäraste lühiooperite õhtu näitas, et ooperilaval haarab rohkem teos, milles on dramatismi, põnevust ja konflikti. Lihtsalt sebumine-askeldamine-lollitamine annab ooperi õnnestumiseks vähem kandva aluse.

Nii pakkus Õunapuu maalirüvetamise lugu rohkem pinget ja ootamatuid käänakuid kui Kiviräha mahe sotsiaalporno. Mõlemad on omamoodi väärnähtuste esitamise lood – üks kui kõrgklassi, teine kui lihtrahva meelelahutus. "Gurmaanides" kutsub parun preestri orgialikule õhtusöögile, kus muu toidu hulka praetakse kunstioksjonil 10 000 eest ostetud Botticelli maal. "Kosjas" on aga lugu viinalembesest pereisast, kes annab peksa tütre peenele kosilasele Willyle ja võtab teise kandidaadi, lihtsa viinanina Lembo, endale joomakaaslaseks.

Mõlema libreto on sarnase ülesehitusega: "Gurmaanides" paisub pinge katarsisliku söögiaktini (Jassi Zahharovi tugitooli lõtvunud kuju väljendab orgasmijärgset seisundit), puändina hiilib pastori abiline (ilmselt) õige, terveksjäänud Botticelli maaliga ära; "Kosjas" kulminatsioon on Jeerumi ilmumine valgussamba seest – väarikas Mati Palm üleni valges ülikonnas. Siin tuleb män-

gu ooperite veel üks ühisus, nimelt Jumala pilkamise motiiv. Sealjuures võitlev ateist Õunapuu piirdub leebe pühakirja-söömisega ("mitte ainult leivast..."), õigustab seda preester, leebe ateist Kivirähk aga paneb naiste poolt appi kutsutud Jeerumi meestega viina viskama. Ning lõpp jääb lahkjaks. Sisuseletuses on küll kirjas, et naised põgenevad, aga laval istusid nad alla andnult oma meeste juurde laua taha.

Steinerile debüüdiauhind

Kusjuures tõeliselt hea oli Steineri ooperi ironilistantsuline lõpumuusika. Teiseks "ahhaa-leiuks" oli viiuldava koera jalga väristades mängitud tsiitaat Saint-Saënsi ilupalast "Luik". Muusikalt oli see üldiselt lauljatekeskne numbrioper, kus orkester jäi (need kaks erandit välja arvatud) saatjaroelli. Kiviräha "meie rahva ennemuistsete lugude stiilis" huumor on pealtnäha mahe ja süütu: ta ei naeruväärista ega süüdistalaval oma tegelasi, kibe sõnum tuleb välja alles terviku üle järele mõeldes. Samas pealtnäha lihtsameelse võtmes on ka Steineri muusika, tõesust sisulise üldistuseeni vaid lõpuloos. Kui Steineri muusika oleks vähekeegi kibedam olnud, oleks see ooperile ka vajaliku teise mõõtme juurde andnud.

Omaette nähtus on see, et leebe huumor muusikateatri laval ei kannu. Kui siia juurde imeilusad meloodiad panna – tuleb roosamanna; kui sõnadena haakuv lihtsameelne muusika – jant.

Sealjuures on uuema muusikateatri üks suundi juba mõnda aega olnud sapise huumoriga lood (mõelgem kasvõi Stephen Sondheimi muusikaliidele). Ja eesti rahva au ja südametunnistus – "Minu Krooni" autor Kivirähk on just see mees, kellelt ühtlasi sisuka ning samal ajal trendil püsi-

va libreto saaks. (Antud lugu on üks tema varem kirjutatud humoresk, mille Steiner üles leidis.) Esimene katse on tehtud, ent esimesed vasikad kipuvad minema teadagi kuhu. Kuid juba see, et noor eesti helilooja kirjutab ooperi, on juba isenesest ordenit väärt.

Ettekandeliselt-vaatemänguliselt oli õhtu aga meeldiv. Orkestril polnud küll Prokofjevi "Romeo ja Julia" tasemel näpumurdmist, kuid kõrva ei riivanud peale tillukeste "kalade" miski. Lauljatest üllatas reservi jääma kippuv Rostislav Gurjev – nii vanameherollile pasliku tenoritämbri kui silmapaistva näitlemisega ("Kosjas" Isa). Teised kinnitasid samuti oma headust: Jassi Zahharov lopsaka karakterilooma ning võimsa häälega, Heli Veskus ja Rauno Elp oma stabiilse vormiga.

Noore Steineri "hakituma" muusika kõrval mõjus kogemustega Eespere teos läbikomponeerituma ja ühtlasemana. Ka orkestriosa oli siin kandvam, orkestratsioon tihedam – juba söögiorgia võimaldas hea kulminatsiooni.

Libretist Kivirähaga sobisid ideaalselt kunstnik Hardi Volmer ja lavastaja Peeter Volkonski. Halesaljakad ja leidlikud olid kogu lavaseina katvad kaadrid lemmikfilmist "Vallatud kurvid" (taustaks peretütre unistustele mootorrattur Willyst) ning üleelusuurused toolid-lauad, juukserullistatud sahmardav ema mõjus aga klišeena. Volkonskil nagu Kivirähhalgi tundub olevat suur potentsiaal teatud muusikateatri žanris. Volgi küüniline, rõve ja samas muusikast ning kultuurist läbi imunud isik on võimeline veelgi finessiderikkamateks ja vaimukamateks lahendusteks kui nüüd esietendusel nähtu.

HEILI VAUS-TAMM

Harmoniline, patriarhaalne, blasfeemiline, aga ikkagi ooper

aga ikkagi ooper

Ooper on kuidagi vägivaldne ja tinglikust rõhutav žanr. Tõe huvides tuleb tunnustada, et Timo Steineri "Kosjas" oli esimene ooper, mida ma teadlikult laval näinud. Ooperilauljate häälekasutus tundub minusuguse võhiku jaoks groteskne ja väljendusvabadust püüv, teksti ahistav. Ikka veel.

Esietendusel oli arvatavasti teisigi, kes elus esimest-teist korda ooperis. Tähendab, ma tean, et oli. Tõmbavaks teguriks kindlasti Andrus Kiviräha, Peeter Volkonski ja Hardi Volmeri osalus. Mitte ooperisõpradele ei kujunenud õhtu sugugi liialt piinarikkaks. Steineri muusika ja Volkonski lavastus olid laenulised ja ironilised. Sellise miniatuurina oli lugu hubane ja armas, hetke kultuuripildis vajalik kõrvalepõige, kõvade tegijate mõnus nali. Kerge pidusöök, kuigi ehk mitte just suurimatele gurmaanidele. Peenuse mõttes.

Nägin hiljem mõnegi tuttava süvamuusikasõbra näol hämmingut: miks sellises loost üldse ooperit teha? Intriigi ja areng ju peaaegu olematu... Mõneti on see loo näiline pealiskaudsus tingitud ka Kiviräha viisist naisi sageli vähem iseloomsate, rohkem tüpaažina kujutada. Heli Veskuse mängitud/lauldud Liisu ja Riina Airene ema on nii tekstis kui lavastuses juhuslikud, täidavad rolli peaaegu dekoratsioonidena – seda meeste maailma kujutamise teenistuses. Seetõttu on mul raske öelda midagi naisosaliste mängu kohta, see oli eeldatav ja ilmne ning rolli poolt ette kirjutatud, vähe ruumi rollilahenduse jaoks; tundus, et helilooja oli ka sellesse takerdunud, ehk lavastajagi. Samas ootustäpni oli teine: dramaatilisest-koomilisest tükist eeldanuks rohkem sugulist intriigi, põrkumist.

Taoline, rõhutan, näiline pealiskaudsus tekitab ehk vastuolulisi tundmusi, rahutust, arusaamatust – miks just see lugu jne. Ent tõlgendamise hetkeks, otsigem loo tagant sisu, mille "libretist" (tekst valmis tosin aastat enne ooperi lavastumist) Kivirähk ise end tõlgendades sõnastab nii: "Eks ma tahtsin vist lugejatele näidata, et see naisterahvastega jahmerdamine on üks raske ja vaevaline värk, aga meestevaheline õllelauasõprus saab üle igast mäest ning loovib mööda kõigist kari-

Rostislav Gurjev, Rauno Elp, Priit Volmer. HARRI ROSPU

dest." Tõlgendamisel, muide, on ootamatuid voo-rusi. Väga moodne on mõelda, et "väline" ja "sisemine" on tervik, kaotada sisu ja vormi vastandus ja siis katsuda kirjeldada teost selle kaudu, mida vanasti nimetati "vormiks", väites, et see on ühtlasi "sisu". Ent see ei aita meid kuidagi eksistentiaalses, filosoofilises plaanis.

Teen katse kirjeldada Kiviräha tükki sõnumi otsimise abil. Tegelikult tema enesetõlgendust täiendades. "Kosjas" on lugu patriarhaalsest ja šovinistlikust, kohati antiikse mekiga meeste köögilauataga-viinavõtmismaailmast. Kusjuures see maailm on kohutavalt turvaline ja harmooniline, võimaldab väljendus- ja olemisvabadust. Selle maailma negatiivsed küljed ilmnevad, tekivad ainult ajahetkes – kokkupuutepunktides teiste võimalike maailmadega. Harmoonia lagunemises. Naistemaailmaga kokku puutudes tärkab siin allutamisuhet, igikestev võimuvõitlus, positsioonisõda.

Kui mõni väline element (nt. teine kosilane) seda seisundit ähvardab, reageerib ilus patriarhaalne kord julmalt ja vägivaldselt. Mõneti oleks see kõik, rohkem on lugu ise millegi (objektiivselt) eksisteerinu/eksisteeriva tõlgendus ja kirjeldus, mille järele igatsemisega, mille taaskestamisega on keerulised lood. Ent siin on üks väike nihe – Kivirähk lisab metafüüsilise plaani.

Kõige keerulisem on aga lugu Jeerumiga, vana targa kõikvõimsa mehe arhetüübiga, kes laskub taevast, et panna pitser, eelistada seda "vana maailma". Kusjuures siin on vähemasti kolm eri nägemisvõimalust: 1) kõrgem jõud on appi kutsutud kinnitama, õigustust otsima; 2) Jeerum on kultuuriline konstruktsioon, mis kuulub olemuslikult kirjeldatavasse ilma, sellisel juhul on tema esitamine mõneti lagundav/paljastav akt; 3) haaratud on kaks eelmist võimalust, need on blasfeemia teenistuses. Kolmandale tõlgendusele lisab kaalu Kiviräha tegevus Eesti Päevalehe naljakulje toimetaja-autorina ning libretisti-lavastaja Õunapuu ja helilooja Eespere "Gurmaanid", mida esietenduse õhtul samuti mängiti. Kusjuures Õunapuu lugu on tunduvalt põnevam ja mitmeplaanilisust rikkumas ainult ilmootuspärane lõpp. Muide, köögimaailm on Õunapuu tükis mõnevõrra samas positsioonis, ainult parun ja kirikuõpetaja on oma kõrguses palju tühisemad kui maikades viinavõtjad Kiviräha "imede sepikojas".

Selle ooperi suhtes tekib siinkirjutajas kahesu-guseid tundeid ja tunge: negatiivseid ja positiivseid. Seega – neutraalsus ja igavus ei tule mängu, mis on juba iseenesest hea. Kuigi, ooperisaali kitsad pingiridade vahed panevad põlved lausa valutama. Kui Eesti ooperirepertuaaris oleks rohkem schönberglikku ekspressiooni või glassilikku õnulisust ja rütmikat ning tooliridade vahel rohkem ruumi ja libretodes veel rohkem eksistentiaalseid küsimusi... oleks ooperipublik hoopis teistsugune. Mine sa tea, kas seda on vaja. Igatahes ei ole Steineri ooper vahest nii põnev ooperisõpradele, aga kindlasti on see uute ooperihuviliste ligi-tõmbamise teenistuses. Lisaks on päälmise ohtliku lihtsuse taga mõtteid, mida saab edasi mõelda, mis võikski olla asja mõte.

JÜRGEN ROOSTE